

Merten ja maiden valloitusta

JOHNSON, DONALD S. & JUHA NURMINEN (2007). *Meritie. Navigoinnin historia*. 374 s. John Nurmisen Säätiö, Helsinki.

Merkittävä osa 1990-luvun alussa perustetun John Nurmisen Säätiön toiminnasta on keskittynyt laajan kartta-, taide- ja esinekokoelman saattamiseen suuren yleisön nähtävälle näyttelyinä ja niihin liittyvinä kirjoina. Laadukkaissa julkaisuissa on käsitelty Koillisväylää, Itämerä, pohjoisia löytöretkiä ja Pohjolan kartoituksen historiaa. Tuorein teos on oikeastaan loogista jatkoa aiemmille – aluekohtainen näkökulma on vain laajentunut kaikille maailman merille.

Amerikkalaisen tietokirjailija Donald Johnsonin ja säätiön hallituksen puheenjohtaja Juha Nurmisen teos jatkaa laadukasta sarjaa. Kirjan englanninkielinen laitos sai viime vuonna Britannian perinteikkäässä Kuninkaallisen Maantieteellisessä Seurassa erittäin myönteisen vastaanoton. Valtaosa tekstistä on Johnsonin kirjoittamaa, mutta tekijöiden apuna on ollut kaksi muuta kirjoittajaa, kaksi kuvatoimittajaa ja kaksi havaintokuvien piirtäjää, valokuvaaja sekä viisihenkinen asiantuntijaryhmä. Nurminen on toiminut paitsi kirjoittajana myös päätoimittajana.

Teosta selaillessa suurimman huomion vievät sen loisteliaat kuvat. Niiden lähdetiedoista selvää, että kuvituksen suunnitteluun on paneuduttu huolellisesti ja kunnianhimoisesti. Suuri osa kuvamateriaalista on säätiön tai Juha Nurmisen kokoelmista, mutta aineistoa on hankittu paljon myös kirjastoista, museoista ja yksityiskokoelmista ympäri maailmaa. Historiallisten karttojen ja käsikirjoitussivujen lisäksi navigoinnin historiaa on kuvitettu piirroksin ja maalauksin. Kuvia on myös laivojen pienoismalleista, henkilöistä ja merenkulun välineistöstä. Löytöretkien reittejä ja maantieteellisiä ilmiöitä havainnollistetaan nykyaikaisin kartoin ja piirroksin, jotka – harmittavaa kyllä – näyttävät vanhojen karttojen rinnalla vaisuilta ja osin jopa viimeistelemättömiltä. Muun muassa fonttikokoon ja tekstin sijoitteluun olisi voinut kiinnittää enemmän huomiota. Paikoin kuvien värimaailmakin ihmetyttää. Vanhojen karttojen ja maalauksen hienostuneiden värien rinnalle sopivat huonosti kartat, jotka tyylillisesti istuisivat paremmin lukion oppikirjaan.

Pienistä esteettisistä puutteista huolimatta teos on visuaalisesti mitä komein ”sohvapöytäkirja”. Se ei kuitenkaan kuulu niihin heppoisin selailuopuksiin, jollaisia vanhasta kartografisesta aineistosta julkaitaan paljon. Teksti osoittaa kirjoittajien asiantuntemuksen ja syvällisen perehtyneisyyden. He eivät päästä lukijaa helpolla; lähes 400 sivua täyttää asiaa vaatii paljon aikaa. Kuvien tarkempaan tutkimiseen sitä saa oppoamaan toisen mokoman, ellei jopa enemmän. Saatesanoissaan kirjoittajat kuitenkin toteavat, että heidän teoksensa on vain tiivistelmä merenkulun kaksituhatvuotisesta historiasta. Valtavasta aineistosta on ollut pakko valita tarkemmin esiteltävät aiheet. Vaikeassa tehtävässä on onnistuttu erittäin hyvin. Vain yksi asia jää maantieteilijälle hampaankoloon: miksi ihmeessä navigoinnin historian esittely päättyi 1800-luvun loppuun ja höyrylaivojen aikaan? Tekijät

perustelevat rajauksensa (tiettyjen navigointivälineiden käyttö), mutta 1900-luvun kehityksen (esimerkiksi kaikkuluotauksen, radiotekniikan ja GPS-paikannuksen) kuittaaminen puolentoista sivun epilogilla ”Elektroniikan aika” tuntuu puutteelta muuten loistavassa teoksessa.

Kirjoittajat kuljettavat tarinaansa kronologisesti, mutta joustavat ajan kahleista tarpeen vaatiessa. He myös maustavat kehityksen ”suuria linjoja” lukemattomin yksityiskohtaisin tiedoin ja anekdootein. Mukaansatempaan tietokirjan draaman kaari säilyy. Aluksi kirjoittajat käsittelevät navigoinnin syntyä ja merenkulkuun vaikuttavia luonnonilmiöitä. Varhaisimpien purjehdusrettien jälkeen lukija pääsee seuraamaan antiikin ja keskiajan purjehtijoiden seikkailuja. Erityistä huomiota kirjoittajat kiinnittävät pohjoisilla vesillä liikkuneisiin löytö- ja tutkimusmatkailijoihin.

Löytöretkien ja maailmankuvan avartumisen lisäksi tieteellisen ajattelun synty on yksi kirjassa seuratuista suurista kehityskaarista. On kiehtovaa lukea, miten jo 1200-luvulla laaditun *Kuninkaan peili* -tietosanakirjan nykyisin tuntematon tekijä on selittänyt, että *aurora borealis* eli revontulet on luonnonilmiö eikä henkien tanssia taivaalla. Hän on myös pitänyt Maata pallon muotoisena ja syventynyt vuorovesien toimintaan (s. 132–133). Yhtä kiehtovaa on selvittää, kuinka englantilainen kelloseppä John Harrison kehitti kellon, jonka tarkan kulun mukaan pituusasteen määrittäminen oli mahdollista (s. 294–295). Uudet tekniset keksinnöt ja matkoilta palanneiden karttalehdet aiemmin tuntemattomista alueista olivat haltijalleen suunnaton kilpailuetu, ja ne olivatkin tiukasti varjel-tuja salaisuuksia.

Merten valloituksesta ei voikaan puhua sivuamatta menneiden vuosisatojen maailmanpolitiikkaa ja aikansa mahtimiesten intohimoja uusien maa-alueiden, kauppareittien ja Euroopassa ennen näkemättömien tuotteiden kaupan hallintaan. Vaarallisiin tutkimus- ja valloitusmatkoihin kuuluivat usein taistelut – paitsi muiden merivaltojen edustajia vastaan myös paikallisväestön tai merirosvojen kanssa. Esimerkiksi tarkkojen tieteellisten retkien uranuurtaja James Cook kuoli kahakoinnissa Havaijin alkuperäisväestön kanssa. Tutkimusretkikuntien ja kauppakomppanioiden laivoja seurasivat usein sota-alukset. Suurvaltojen yhteenotoissa jälki oli tuhoisaa, mutta sotimisen ohella solmittiin myös sopimuksia. Eräs kuuluisimpia merenkulun suurvaltasopimuksia on paavin vuonna 1481 vahvistama Tordesillasin sopimus, jossa Atlanti ja sitä ympäröivät maa-alueet jaettiin Espanjan ja Portugalin kesken.

Kronologian oheen on kirjoitettu pikkuartikkeleita yksittäisistä aiheista, kuten karttaprojektiosta, meriviroista, navigoinnin laitteista ja menetelmistä sekä laivatyypeistä. Kirjan lopussa on yksityiskohtainen lista kuvista, laaja lähdeluettelo ja henkilöhakemisto. Laajoille markkinoille suunnattu teosta ei tietenkään ole luettavuuden kannalta järkevää varustaa viittein, mutta teoksen arvoa lähdeoteksena esimerkiksi opetuskäytössä olisi nostanut keskeisen käytetyn kirjallisuuden jaottelu luvuittain. Aiheesta innostuvaa aloittelevaa tutkijaa saattaa myös turhauttaa se seikka, ettei kaikkia lähdeluette-

lon teoksia välttämättä löydä Suomen tieteellisistä kirjastoista.

Tätä teosta voin vain suositella. John Nurmisen Säätiö on viime aikoina suunnannut voimavaroja myös mitataan Itämeren suojeluprojektiin. Toivottavasti säätiön

kokoelmiin nojaava julkaisutoiminta kuitenkin jatkuu tulevaisuudessakin.

KATARIINA KOSONEN

*Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*